

ÓLAFUR HALLDÓRSSON

ÝSETURS ELDS HATI

Vísa í Fríssbók

1.

Í FRÍSSBÓK, AM 45 fol, svarar 23. kapítuli Ólafs sögu Tryggvasonar til 21. kapítula sögunnar í Kringlu (aðalhandriti Heimskringlu). Fyrstu tvær máls-greinar kapítulans eru svo að segja samhljóða í þessum handritum báðum:

Óláfr Tryggvason var þessar hríðir (stundir *F*) allar í Garðaríki ok hafði þar it mesta yfirlát (yfirlæti *F*) af Valdimar konungi ok kærleika (kærleik *F*) af drótningu. Valdimarr konungr setti hann höfðingja yfir herlið þat er hann sendi til at verja land sitt (*HkrFJ* I:292.2–6).

Hér á eftir er þetta innskot í Fríssbók (f. 23vb37–24ra3; *FrbUnger*:109.14–18):

‘sva f. hallar stein. Tolf var eldz at alldri yfets hati vettra hrafr þa er herfkíp gløfti harða vinn or goðom. hloðu hamðis kløðom hiozva gnys ok fkyiom hilmis menn sem hialmom hlýr víg en mól styri.’

Með samræmdri stafsetningu er textinn á þessa leið:

Svá segir Hallar-Steinn:

Tolf var elds at aldri
ýsets hati vettra
hraustr þá er herskip glæsti
Hq̄rða vinn or Gq̄rðum.
Hlóðu Hamðis klæðum
hjq̄rva gnýs ok skýjum
hilmis menn sem hjálmum
hlýrvigg, en mól stýri.

Tekið saman:

Ýsets elds hati (a) var tolf vettra at aldri þá er hraustr Hq̄rða vinn glæsti
herskip or Gq̄rðum. Hilmis menn hlóðu hlýrvigg (b) Hamðis klæðum
(c) ok hjq̄rva gnýs skýjum (d) sem hjálmum, en stýri mól (e).

a) *ysetrs elds hati*; *ysetr*: sæti bogans, hönd, armur; *eldr* handar: gull; *hati* gulls: sá sem hatar gull, örlátur maður. b) *hlýrvigg*: skip; *hlýr*: kinnungur á skipi; *vigg*: (hvk.) hestur. c) *Hamðis klæði*: brynja. d) *hjørva gnýs ský*: *hjørva* (sverða) *gnýr*: orrusta; *ský* orrustu: skjöldur. e) *mól*: þt. af sterku sögninni mala, hér í merkingunni snúast.

Þessa vísu er hvergi annarsstaðar að finna en í Fríssbók. Hún er auðskilin og ekki annað að sjá en hún sé vel varðveitt.

2.

Þetta innskot tók Finnur Jónsson með í mismunargreinar prentaðar neðanmáls í útgáfu sinni á Heimskringlu (*HkrFJ* I:292) og bætti þessari athugasemd við: „*Verset er af Hallfrøðr*.“ Vísuna prentaði hann síðan í *Skjd.* A I:156 og B I:148 sem fyrsta erindi í leifunum af Ólafsdrápu Hallfreðar vandræðaskálds, í A I með þessari athugasemd: „1–3 er omtr. enslydende med Arnors Magnúsdrápa v. 1₆₋₈ og rimeligvis indkommet derfra, så at Hallfreds oprindelige tekst er gået tabt.“ Diana Whaley (1998:183–184) minnst einnig á þessa vísu í bók sinni um Arnór jarlaskáld, þar sem hún fjallar um fyrsta erindið í Magnúsdrápu Arnórs (Mdr.) og getur þess að tvær síðustu línurnar séu samhljóða öðrum fjórðungi vísunnar í Fríssbók:

These lines are identical to the second couplet of a verse which is attributed in Fríssbók, the only MS in which it survives, to Hallar-Steinn, but which has been taken as belonging to the opening of Hallfreðr's *Ólafsdrápa* ...

Og hér er rétt að fá þessa tvo vísuhelminga hlið við hlið:

Fyrri hluti vísunnar í Fríssbók:	Síðari hluti v. 1 í Magnúsdrápu:
Tolf var elds at aldri	Varat ellifu allra
ysetrs hati vetra	ormsetrs hati vetra
hraustr þá er herskip glæsti	hraustr þá er herskip glæsti
Hjørða vinr ór Gørðum.	Hjørða vinr ór Gørðum.

Diana Whaley virðist taka trúanlegt að vísan í Fríssbók sé eftir Hallfreð:

Arnórr knew another poem of Hallfreðr (see Commentary to *Pdr* [Porfinnsdrápa Arnórs] 22), and one cannot rule out the possibility that *Mdr* 1 is composed in imitation of him. On the other hand, the scribe of one or other verse, prompted by the similarity of the lines *ormsetrs hati vetra* and *ýsetrs hati vetra*, may have unwittingly substituted *hraustr ... Gørðum* for its original couplet, which is now lost. If so, the likelihood is that *hraustr ... Gørðum* belongs to Arnórr's verse rather than the other, since (i) it is found in all the numerous MS texts of *Mdr* 1; (ii) the adj. *hraustr* 'dauntless, bold' is also applied to the hero in *Mdr* 2, where it stands at the corresponding point in the verse; ...

Greinilegt er að vísan í Fríssbók er úr kvæði um Ólaf konung Tryggvason. Ef hún væri rétt feðruð í Fríssbók mætti telja víst að hún hafi verið í Rekstefju, drápu Hallar-Steins um Ólaf konung. En til að skera úr um með vissu hvort vísan muni vera eftir Hallfreð vandræðaskáld eða Hallar-Stein, eða e.t.v. hvorugan, þarf einhver betri rök en fullyrðingu eða vísun til þess sem talið sé sennilegt. Og verður nú farið að ráðum höfundar Noregskonungatals: 'Róa skal fyrst fjarri reyði og koma þó niður nær áður ljúki' (*Skjd.* A I:579).

Meginhluti Rekstefju Hallar-Steins er varðveittur í handritum Ólafs sögu Tryggvasonar hinnar mestu (ÓT), 24 erindi, flest heil, en sum hálf. Auk þess er hún, að því er virðist, heil í Bergsbók (Sth perg 1 fol), 35 erindi, en illa varðveitt þar. Í eldri sögum af Ólafi Tryggvasyni er ekki vísað til hennar. Kvæðið er eignað Hallar-Steini í A-flokki handrita ÓT (AM 61 fol, AM 53 fol og AM 54 fol), en Markúsi Skeggjasyni í D-flokknum (AM 62 fol og Flateyjarbók, GKS 1005 fol), við fyrstu tilvísun þannig í AM 62 fol (D¹), 9va10–11: 'Svá segir Markús lögmaðr Skeggjason í Rekstefju' (*ÓTEA* III:cccxv).

Ef vísan í Fríssbók væri úr Rekstefju er einsætt að hún hafi verið þriðja erindi drápunnar, og þar mundi hún raunar falla vel að efni hennar. En ef vísan hefur verið eftir Hallfreð vandræðaskáld er líklegt að hún hafi verið framarlaga í Ólafsdrápu hans, þeirri sem sex heil erindi eru varðveitt úr í Fagur-skinnu (Fsk.) og AM 310 4to (handriti af Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Odd Snorrason), en fimm og hálf í Heimskringlu (Hkr.) og eftir henni í ÓT. Í Fsk. og 310 eru öll erindin á einum stað, röð erinda hin sama og texti að mestu samhljóða, en í Hkr. er víshelmingum raðað í fjögur heil erindi og þrjá staka víshelminga og aðeins eitt erindi ('Tíðhoggvit vann (lét *Hkr.*) tiggi') er eins samsett og í Fsk. og 310. Víshelmingur sá sem Finnur Jónsson prentar sem

þriðja erindi drápunnar í *Skjd.* ('Svá frá ek hitt at háva') er ekki í Hkr. Í Hkr. eru vísurnar felldar inn í frásagnir af þeim afrekum Ólafs konungs sem ort er um í drápunni og skipt í helminga þar sem hálf vísa fellur betur að frásögninni en heil, en víshelmingar af sömu ástæðu fluttir milli erinda (miðað við Fsk. og 310). Þar af leiðir að meira en hæpið er að fara eftir röð víshelminga í Hkr., stakra eða í heilum erindum, eins og Finnur Jónsson hefur gert.

Fáceinar vísur úr erfidrápu Hallfreðar um Ólaf Tryggvason eru í öllum handritum Ólafs sögu Odds Snorrasonar (ÓIO), en engin í sjálfum sögutextanum úr Ólafsdrápu. Augljóst er að erindin sex úr Ólafsdrápu eru í öllum þessum þremur ritum, Fsk., 310 og Hkr., ættuð úr sömu heimild. 310 er yngra handrit en svo að það hafi verið heimild Fagurskinnu, en hins vegar er sennilegt, eins og Gustav Morgenstern (1890:22, 31), Gustav Indrebø (1917: 93) og Finnur Jónsson (*ÓIFJ*:xxii–xxvi) héldu fram að þessi erindi hafi bæði í Hkr. og 310 verið tekin eftir handriti af Fagurskinnu. Í Fagurskinnu eru þessi inngangsorð að vísunum (*ÍF* XXIX:141–44):

Óláfr vann margskyns frægð í Garðaríki ok víða um Austrvegum, í Suðrlöndum ok í Vestrlöndum, sem segir Hallfrøðr vandræðaskáld.

Í 310 eru þessi sex erindi skrifuð á forsíðu síðasta varðveitta blaðs handritsins og með þessum inngangsorðum (*ÓIOFJ*:247–48):

Þat sagði Hallfrøðr vandræðaskáld at þessi lönd hafi Óláfr konungr Tryggvason farit herskildi, bæði í Suðrvegum ok Vestrlöndum.

Auðsær skyldleiki er með þessum línnum og því sem stendur á undan erindunum í Fagurskinnu. Í 310 er inngangurinn og erindin sem hann á við greinilega skrifað til að fylla pláss á auðri forsíðu síðasta blaðs handritsins, aftan við aðrar viðbætur við ÓIO í því, en engar líkur eru til að þetta efni hafi verið í eldri handritum sögunnar. Þá verður að teljast líklegast að sá sem skrifaði 310 hafi stuðst við handrit Fagurskinnu, en að öðrum kosti yrði að gera ráð fyrir sameiginlegri heimild Fsk. og 310.

Mér virðist augljóst að höfundur Fagurskinnu hafi gripið til þessara erinda úr drápu Hallfreðar til að spara sér það erfiði að semja frássögn af hernaði Ólafs konungs. Það hefur Snorri Sturluson hins vegar ekki talið eftir sér. En vísuna í Fríssbók, sem Finnur Jónsson eignaði Hallfreði og prentaði framan við brotin úr Ólafsdrápu, hefur höfundur Fagurskinnu ekki tekið með, sem vekur grun um að hún hafi ekki verið í þeirri heimild sem hann fór eftir.

Í þessum sex erindum úr Ólafsdraðu eru talin lönd og þjóðir sem Ólafur Tryggvason hafi herjað á meðan hann lá í víkingu og talið honum til afreka að hafa hlaðið valköstu, roðið vopn í blóði, brytjað menn fyrir úlfa, brennt byggðir og drepið fólk, og er undarlegt, en ekki einsdæmi, að skáld lofi kristinn konung með þessum hætti. Þjóðir og lönd sem eru talin í drápunni eru þessi: Jamtar, Vindur, Gotar, Skáney (Skánn), hermenn (barklaust böðserkjar birki) fyrir sunnan Heiðabæ í Danmörku, Saxar, Frísir, Hólmur (Borgundarhólmur), Garðar, Valkerar, Flæmingjar, Englar, Norðimbrar, Kumbrar, Mön, Skotar, Eyverskur her (væntanlega Suðureyningar, fremur en Orkneyingar) og Írar. Þarna er sem sagt gefið í skyn að Ólafur Tryggvason hafi barist austur í Görðum, á Borgundarhólmi, herjað á Svíþjóð, Saxland, Niðurlönd, Skotland, England, Suðureyjar og Írland.

Ekki er víst að neitt sé ofsagt í þessari lýsingu á hernaði Ólafs Tryggvasonar áður en hann varð konungur að Noregi. Í Engilsaxneskum annál er við árið 991 getið um Ólaf sem kom með níutú og þremur skipum til Folkestone og herjaði þar, fór síðan til Sandvíkur, þaðan til Ipswich og fór herskildi um sveitir alla leið til Maldon. Í öðrum annál segir við árið 994 að Ólafur og Sveinn (líklega Sveinn tjúguskegg) hafi komið til Lundúna 8. september með níutú og fjórum skipum (*The Anglo-Saxon Chronicle*:82–83). Talið er víst að þarna sé átt við Ólaf Tryggvason, sem hefur þá ráðið yfir miklum skipaflota og fjölmennu liði víkinga, væntanlega eftir margra ára ránsferðir víða um lönd, en hvort hann hafi verið í því slarki frá tólf ára aldri er önnur saga.

Í konungasögum er hernaði Ólafs ekki gerð rækileg skil fyrir en í Heimskringlu. Höfundur Fagurskinnu vísar, eins og áður er sagt, til Hallfreðar vand-ræðaskálds um þetta efni og firrir sig þar með allri ábyrgð á því hvort allt sé rétt sem þar segir. Theodoricus munkur drepur aðeins á ránsferð hans til Danmerkur, þegar landsmenn komust á milli hans og skipanna. Þar er vísað til jarteinar sem Oddur munkur segir rækilega frá í sinni sögu (*ÓIOFJ*:36–39). En í Ágripi segir á þessa leið frá herskap Ólafs eftir að hann hafði hefnt fóstra síns, tólf vetra gamall (*ÍF* XXIX:20–21):

En síðan er á leið á stundina, þá var hönun fengit lið ok skipastóll, ok fór hann bæði á eitt land ok önnur lönd ok herjaði, ok aukudu flokk hans brátt Norðmenn ok Gautar ok Danir, ok vann nú stórvirki ok aflaði sér með því frægðar ok góðs orðlags.

Hann drýgði víða herskap bæði á Vinðlandi ok á Flæmingjalandi, á Englandi ok á Skotlandi, á Írlandi ok á mörgum öðrum löndum. Hafði iðuliga vetrsetu sína á Vinðlandi í borg þeiri er hét Jómsborg.

Einnig er tekið fram í *Historia Norvegiæ* (HN) að Ólafur var um það bil tólf vetra ('circiter xii annorum') þegar hann hefndi fóstura síns (*MHN*:113.10–11). Þar á eftir kemur texti náskyldur Ágripi (*MHN*:113.13–21):

Factus adolescens piraticam exercens Baltica littora perlustrando, cunctis gentilibus id locorum formidabilis existendo, inscius deviatur a deo ille magnificus prædo. Augmentabant enim ejus classem Norwegenses ac Dani, Gautones et Sclavi, qui cum illo in civitate Jome, quæ est firmissima inter Sclaviæ urbes, hiemales frequentabant sedes. Hinc tetendit in Frisiam, posthac venit in Flandream, inde pergit in Angliam; quas deprædans perquam mira gessit in Scotia, nulli parcens in Hybernia.¹

Gustav Storm hefur til samanburðar við þennan kafla birt neðanmáls í útgáfu sinni á HN vísur úr Ólafsdrápu, sem hann hefur tekið eftir *Fornsögum* (bls. 206), og vafalaust talið að höfundur HN hafi stuðst við það kvæði í frásögn sinni af hernaði Ólafs Tryggvasonar áður en hann tók við kristni (*MHN*:113). En hvorki kemur fram í Ágripi né í HN að Ólafur hafi verið tólf vetra þegar hann hélt herskipum sínum úr Görðum, og er þá annað hvort, að höfundar þessara rita (eða sameiginlegrar heimildar þeirra) hafi ekki tekið mark á vísunni 'Tolf var elds at aldri', ellegar alls ekki þekkt hana.

Þess er hins vegar getið í ÓÍO að Ólafur var tólf vetra þegar Valdimar konungur í Görðum fékk honum lið og skip (*ÓIOFJ*:28.26–29.2), og eftir því er farið í ÓT (*ÓTEA* I:107.3–4). Þetta stendur í ÓÍO í kafla sem einungis er varðveittur í 310, en skyldur texti í ÓT bendir til sameiginlegrar heimildar. Síðan segir í báðum þessum ritum að Ólafur fór með her og vann aftur undir Garðakonung marga kastala og borgir sem höfðu horfið undan valdi hans og hélt slíku fram á hverju sumri (*ÓIOFJ*:29; *ÓTEA* I:107–09). Í báðum þessum ritum, svo og í Heimskringlu, er tekið fram að Ólafur var níu vetra þegar hann kom í Garða (*ÓIOFJ*:23 og 89.28; *ÍF* XXVI:232.15–16) og hafi síðan verið þar níu vetur (*ÓTEA* I:87.16–17, tekið eftir Hkr.). Þá er gert ráð fyrir að

¹ „Þegar hann hafði aldur til lagðist hann í víking og herjaði um auðugar strendur Eystrasalts og varð hinn verstí víkingur og ógnvaldur öllu fólki á þeim slóðum, óvitandi lentur á villigötum fjarri guðs vegum. En flota hans efldu Norðmenn og Danir, Gautar og Vindur og höfðu tíðum vetursetu með honum í Jómsborg, einni sterkustu borg á Vindlandi. Þaðan hélt hann til Fríslands, síðan til Flæmingjalands, sigldi þaðan til Englands og fór ránshendi um öll þessi lönd, og eftir það framdi hann ótrúleg hervirki á Skotlandi; ekki hlífði hann heldur Írum.“

Ólafur hafi verið átján vetra þegar hann fór á herskipum úr Görðum og lagðist í víking.

Ef vísan ‘Tolf var elds at aldri’ er eftir Hallfreð vandræðaskáld er hún elst þeirra heimilda sem miða atburði í lífi Ólafs Tryggvasonar við tólf ára aldur hans: Í vísunni er átt við siglingu hans úr Görðum og þá væntanlega upphaf víkingaferða hans; í Ágripi og HN er hann sagður tólf ára þegar hann hefndi fóstura síns, en í ÓIO og ÓT tólf ára þegar Valdimar konungur setti hann yfir herlið. Af þessu er ljóst að ekki verður séð að höfundur vísunnar hafi stuðst við ritaðar heimildir né heldur að höfundar ritaðra heimilda hafi í þessari viðmiðun við aldur Ólafs stuðst við vísuna.

Áður er minnst á (bls. 162) að Finnur Jónsson getur þess að fyrstu þrjár línur í vísunni í Fríssbók og v. 1.6–8 í Magnúsdrápu Arnórs jarlaskálds séu nánast samhljóða, og Diana Whaley nefnir til annan vísufjórðung í vísunni í Fríssbók samhljóða síðasta vísufjórðungi í Magnúsdrápu. Finnur taldi að vísuorðin í erindinu sem hann eignaði Hallfreði væru þangað komin úr vísu Arnórs, en upphaflegur texti Hallfreðar glataður. Diana Whaley taldi einnig líklegra að þessi vísuorð væru upphafleg í vísu Arnórs. Til þess bendir óneitanlega að Arnór nefnir einnig í Hrynhendu, sem hann orti um Magnús góða, að hann hafi farið á herskipi úr Görðum: ‘Herskip vannt af harða stinum | hlunni geyst í Salt et eystra’ (4.1–2). Þetta herskip hefur þó ekki ratað í neina sögu af Magnúsi góða, enda engin þeirra skrifuð þegar Arnór orti kvæðið.

Diana Whaley getur þess að Arnór jarlaskáld hafi þekkt önnur kvæði eftir Hallfreð en Ólafsdrápu (Ódr.) og nefnir sem dæmi þar um síðasta erindið í erfídrápu Hallfreðar um Ólaf Tryggvason og Þorfinnsdrápu Arnórs, v. 22. Fyrri hluti þeirrar vísu er í Snorra-Eddu, en heil er hún á tveimur stöðum í Flateyjarbók og ekki vel varðveitt. Vísur Hallfreðar og Arnórs eru prentaðar hlið við hlið hér á eftir, vísa Arnórs með lagfæringu Guðbrands Vigfússsonar:

Hallfreður:

Fyrr man heimr ok himnar
hugreifum Áleifi
— hans var mennskra manna
mest gott — í tvau bresta,
áðr en glíkr at góðu
gæðingr muni fœðask.
Kœns hafi Krístr enn hreini
konungs ǫnd ofar lǫndum.

Arnór:

Björt verðr sól at svartri,
sökk fold í mar dökkvan,
brestr erfiði Austrá,
allr glymr sjár á fjöllum,
áðr at eyjum fríðri,
inndrótta, Þorfinni,
þeim hjálpi guð geymi,
gæðingr myni fœðask.

Parna hefur Arnór bæði sótt í Völuspá (Sigurður Nordal 1952:143 nmgr.) og Erfidrápu Hallfreðar (Einar Ól. Sveinsson 1966a:43–45, 1966b:184–86, Whaley 1998:65–67), og raunar er víðar að finna enduróm af annarra manna kvæðum í drápum hans, t.d. Arnór Mdr. 16.3–4: ‘gerði hilmir Hǫrða | hjörþey á Skáneyju’, sbr. Hallfreður Ódr. 2.3–4 (4.7–8 í *Skjd.* A I): ‘gullskerði frá ek gerðu | geirþey á Skáneyju’. — Arnór Þdr. 13.4: ‘ofvægjan gram bægja’, sbr. Hallfreður Ódr. 5.2 (8.2 í *Skjd.* A I) : ‘ofvægr konungr bægja’. — Arnór Þdr. 25.3: ‘trúra tiggja dýrum’, sbr. Eyvindur skáldaspillir, lv. 10.5: ‘trúr vas ek tiggja dýrum’ (*Skjd.* A I:342, 157; 346, 158; 348, 74). Með tilliti til þessa væri alls ekki fráleitt að gera ráð fyrir að Arnór hafi gripið til ljóðlína úr vísunni í Fríssbók, ef hún hefur verið eftir Hallfreð, og að mínu viti mun eðlilegra að gera ráð fyrir því, fremur en að skrifari annarrar hvorrar vísunnar hafi í ógáti skrifað ‘hraustr þá er herskip glæsti | Hǫrða vinr ór Gǫrðum’ í stað annars texta.

Þegar sá sem orti vísuna ‘Tolf var elds at aldri’ kaus að taka fram að Ólafur Tryggvason hafi verið tólf vetra þegar hann sigldi úr Görðum varð hann í fyrsta lagi að finna orð sem bæði stuðlaði við og var skothending við ‘aldri’ og í öðru lagi orð sem hófst á höfuðstaf til hæfis við stuðlana og gerði jafnframt aðalhendingu við ‘vetra’. Það tókst með því að búa til kenninguna ‘ýsetrs elds hati’. Arnór komst hins vegar af með tvö orð: ‘ormsetrs hati’. Samkvæmt *Lexicon poeticum* eru bæði *ýsetr* og *ormsetr* eindæmaorð, en hvorugt tortryggilegt og ekkert athugavert við kenningarnar. Báðar fara eðlilega, hvor í sinni vísu, og gefa engin færi á sér til að meta hvort önnur væri stæld eftir hinni. Þar af leiðandi dugir vísa Arnórs ekki til að skera úr um hvor hafi réttara fyrir sér, ritari Fríssbókar eða Finnur Jónsson. Staðreynd er að ritari Fríssbókar eignar Hallar-Steini vísuna. Huglægt mat mitt er að vísan eigi að efni til betur heima í Rekstefju en í Ólafsdraðu Hallfreðar, en ekki dugir það eitt sér, og verður að róa enn um stund áður en komið er að reyðinni.

3.

Rekstefja er ort undir sérkennilega reglubundnum hætti. Meginreglan er sú, að í upphafi stöku vísuorðanna (fyrri línu hvers vísufjórðungs) eru tvær langar samstöfur sem oftast verður að lesa með áherslu, en síðan koma tveir tvíliðir. Tvíliðir í upphafi stöku vísuorðanna koma ekki fyrir, nema þar sem grunur leikur á að varðveislu sé áfátt. Undantekningar eru v. 5.5 ‘Blóðugr bragnings

þjóðar', þar sem önnur samstafa hefur naumast borið áherslu og þriðja og fjórða samstafa eru báðar langar. — 11.7 'Háttu hilmir bætti'.² — 23.3 'Síðan sýnt nam eyðask'.³ — 26.5 'hermart hjörva snyrtir'.⁴ — 30.5 'Guðvefr gerðisk jöfri'. Síðasta erindi drápunnar er einungis varðveitt í Bergsbók og ekki svo vel að neitt mark sé takandi á brag þess.

Stuðlar eru í fyrstu og þriðju samstöfu stöku vísuorðanna og höfuðstafur í upphafi hinna jöfnu, en önnur og fjórða samstafa í stökum vísuorðum gera oftast skothendingar; undantekningar eru þó margar, þar sem fyrsta og síðasta samstafa gera skothendingar (oddhendingar í stökum vísuorðum).

Allt annar bragur er á vísunni í Fríssbók; þar er tvíliður í upphafi þriggja jöfnu vísuorðanna (1 'Tolf var', 5 'hlóðu', 7 'hilmis') og augljóst að ekki verður undan því komist að rengja faðerni hennar í Fríssbók: Vísan er ekki úr Rekstefju Hallar-Steins og verður þar af leiðandi ekki með neinum líkum eignuð honum.

Fleiri skáld ortu um Ólaf Tryggvason en Hallfreður og Hallar-Steinn. Í Bergsbók eru 16 dróttkvæð erindi á f. 112va15–vb38, en þar á eftir vantar blað í handritið. Á næsta blaði, 113ra1–b9, er hálftr erindi og 11 erindi heil. Ég drap á þessi kvæðisbrot í inngangi að ÓTEA (*ÓTEA* III:clxv) og taldi óvíst að þau væru úr sama kvæðinu, vegna þess að það kvæði hefði þá að öllum líkindum verið 68 erindi, en við nánari athugun sé ég að enginn munur er á brag og stíl á þessum brotum, og raunar er handbragðið á þeim svo líkt að ekki er hægt að gera ráð fyrir öðru en að þau séu úr sama kvæðinu. Þar með er ljóst að vísan í Fríssbók getur ekki verið úr því kvæði. Í kvæðisbrotunum í Bergsbók er ýmislegt sem minnir á Rekstefju, til dæmis er í báðum þessum kvæðum tekið fram að Ólafur Tryggvason hafi hefnt föður síns áður en hann kom til Noregs (Rekstefja 5, Ólafsdrápa í Bergsbók 5). Brot úr enn einu kvæði um Ólaf Tryggvason er á spássíum á f. 69v, 71r og 72r í AM 61 fol, leifar 7 erinda sem ekki hefur tekist að lesa til fulls (*ÓTEA* III:xxxii–xxxiv). Ekki er sá svipur með því sem lesið verður af þessu broti og vísunni í Fríssbók að hún gæti verið úr sama kvæði.

Niðurstaða þessara athuguna er sú, að vísan í Fríssbók getur ekki verið úr neinu öðru varðveittu kvæði en Ólafsdrápu þeirri sem sex erindi eru eftir af í

² Þetta erindi er einungis varðveitt í Bergsbók.

³ Óvíst er að þessi lína sé varðveitt óbrjáluð, og síðari hluti vísunnar, sem aðeins er í Bergsbók, er allur í rugli.

⁴ Hér á líklega að les: 'hér mart hjörva snyrtir', og taka 'hér mart' með l. 7 (hér framði styrremðr stillir mart).

Fagurskinnu og í AM 310 4to, en hálf t sjötta á tætingi í Heimskringlu, og eignuð Hallfreði vandræðaskáldi í þessum heimildum. Vísan sver sig að brag og stíl í ætt við þessi sex erindi og raunar einnig við það sem er varðveitt af erfidrápu Hallfreðar um Ólaf Tryggvason. Þetta hefur Finnur Jónsson séð, og þá sem vildu sjá rök fyrir ályktun hans hefur hann ekki talið ofgöða að leita þeirra raka sjálfir.

4.

Texti Ólafs sögu Tryggvasonar í Frísbók er að meginhluta tekinn eftir handriti af Heimskringlu sem hefur verið af x-flokki, náskyld AM 39 fol, en ritari hefur þó víða gripið leshætti úr handriti af y-flokki (Ólafur Halldórsson 2001:xix–xliii). Þar að auki hefur hann þrisvar gripið í handrit af öðru verki, í fyrsta sinn í kafla sem svarar til 81. kap. í Ólafs sögu Tryggvasonar í Kringlu (Frísbók f. 32vb33–33ra27; *HkrFJ*:402–03; *FrbUnger*:148–49), þar sem segir að Íslendingar komu utan af Íslandi til Niðaróss í Noregi, Kjartan Ólafsson, Halldór Guðmundarson af Möðruvöllum, Kolbeinn Þórðarson, bróðir Brennu-Flosa, og Svertingur Runólfsson úr Dal. Nöfnin hefur ritari Frísbókar úr Hkr., en þar á eftir kemur texti sem virðist vera tekinn eftir handriti af ÓÍO og hafi víða haft sama eða svipað orðalag og AM 310 4to, stöku sinnum sömu leshætti og ÓT, en enga leshætti sameiginlega með Sth perg 18 4to (öðru aðalhandriti ÓÍO). Meginefni þessa innskots er frásögn af Kjartani Ólafssyni þegar hann reyndi sund við Ólaf Tryggvason.

Annað innskot er einungis ein lína (Frísbók f. 33vb6; *FrbUnger*:152.9–10) sem er felld inn í frásögn Hkr. af smíði Ormsins langa á eftir *HkrFJ*:412.8 ‘má’:

Pat var at lengð fjórar álnar hins átta tigar er graslægt var.

Sbr. ÓÍO:

ok eru þat (÷ 310) fjórar álnar ens (hins 310) átta tigar (+ þat 310) er graslægt (jarðlægt 310) er (var 310).

Þarna er augljóst að texti Frísbókar kemur á víxl heim við 310 og Sth 18 (ÓÍOFJ 158.4–5 og 25–26).

Þriðja innskotið er vísan sem er fjallað um hér á undan.

Líklegast þætti mér að öll þessi innskot hafi ritari Frísbókar tekið eftir

handriti af Ólafs sögu Odds. Það handrit hafi haft texta sem kom á víxl heim við 310 og Sth 18, en verið skyldari 310. Einnig að einhver skyldleiki hafi verið við ÓT. Allt þetta gæti komið heim við norska handritið UppsUB DG 4 (*ÓIOFJ*:xviii–xix). Í brotinu sem er varðveitt úr því handriti er undir lokin vísað til Sóta skálds um aðstoð Ástríðar Búrizláfsdóttur við Ólaf Tryggvason eftir Svöldrardaga (*ÓIOFJ*:259–60). Hliðstæð frásögn er í ÓT (*ÓTEA* II:318–19; *ÓIOGroth*:lii) og augljóst að þar er stuðst við sömu heimild og í DG 4. Sú heimild þætti mér líklegt að hafi verið Ólafs saga Tryggvasonar sem örliðlar leifar sjást af á uppskafningi í Bergsbók (sjá *ÓTEA* III:clxvi). En þótt vel megi vera að sá sem ritstýrði texta Ólafs sögu Odds í DG 4 hafi þekkt og gripið til þessarar glötuðu sögu Ólafs Tryggvasonar er ekki þar með sagt að hann hafi fundið í þeirri sögu vísuna sem hér hefur verið til athugunar. Ég tel víst að söguismiður ÓT hafi notað þessa glötuðu sögu og líklegt, en að vísu ekki öruggt, að hann hefði tekið vísuna með í sitt rit ef hann hefði haft hana í einhverri af þeim heimildum sem hann notaði.

5.

Og má nú segja að lokið sé róðrinum að reyðinni — leitinni að staðreyndum sem gætu skorið úr um hvort vísan ‘Tolf var elds at aldri’ sé eftir Hallar-Stein eða Hallfreð vandræðaskáld. Árangur þeirar leitar eru eindregnar vísbendingar um að hún sé úr sama kvæði og sex erindi dróttkvæð, leifar af drápu um Ólaf Tryggvason, sem í heimildum er eignuð Hallfreði.

Þessi niðurstaða vekur nýja spurningu: Hvernig stendur á því að upphaflega hafa erindi og efni úr þessari drápu ekki ratað í önnur rit en þessi sem líklegt er talið eða hugsanlegt sé að hafi verið skrifuð í Noregi: Ágrip (*ÍF* XXIX:x), *Historia Norvegiæ* (?), *Fagurskinna*⁵ og *Fríssbók*?⁶ (Í *Fríssbók* er vísan ef til vill ættuð úr norsku handriti af ÓIO). Það sem til er af erfidrápu Hallfreðar um Ólaf Tryggvason er sumt varðveitt í ÓIO, sumt í *Fagurskinnu*,

⁵ *Fagurskinna* hefur að öllum líkindum verið samin í *Prændalögum* í Noregi (Indrebø 1917: 263–71).

⁶ *Fríssbók* er, að undanteknum þremur dálkum á f. 98, öll með hendi íslensks skrifara sem einnig hefur ritað messubækur og handrit af Sverris sögu og Böglunga sögum. Aukahöndin á f. 98 er einnig íslensk, en með mun meiri norskum einkennum en aðalhöndin (Louis-Jensen 1977:19–21). Ekki hefur með vissu verið skorið úr um hvort handritið hafi verið skrifað á Íslandi eða í Noregi (*FrbUnger*:iii–iv, Halldór Hermannsson 1932:[13–14], Louis-Jensen 1977:21).

meira í Heimskringlu og mest í ÓT. En íslenskir sagnaritarar hafa ekki annað úr Ólafsdrápu Hallfreðar í sínum ritum en það sem þeir fundu í Fagurskinnu. Ég fæ ekki betur séð en að það hljóti að stafa af því að þeir hafi hvorki átt kost á því kvæði heilu í munnlegri geymt né á bók, ekki einu sinni Snorri Sturluson, og hafði hann þó ærnu safni dróttkvæða úr að moða. Ég á bággt með að trúa að ekkert hafi verið í glötuðum hlutum þessa kvæðis sem Snorri hefði ekki getað nýtt sér þegar hann samdi sögu Ólafs Tryggvasonar í Heimskringlu. Aftur á móti er augljóst að þeir sem skrifuðu bækur í Noregi, bæði Íslendingar og Norðmenn, hafa komist í Ólafsdrápu eignaða Hallfreði vandræðaskáldi, og væntanlega í handriti.

HEIMILDIR

- The Anglo-Saxon Chronicle*. A revised Translation edited by Dorothy Whitelock. London, 1965.
- Einar Ól. Sveinsson. 1966a. Kormakr the Poet and his Verses. *Saga Book* XVII:18–60.
- Einar Ól. Sveinsson. 1966b. Kormakur skáld og vísur hans. *Skírnir* 140:163–201.
- Fornsögur*. Vatnsdælasaga, Hallfreðarsaga, Flóamannasaga. Herausgegeben von Guðbrandr Vigfússon und Theodor Möbius. Leipzig, 1860.
- FrbUnger: Codex Frisianus*. En Samling af norske Konge-Sagaer. [C. R. Unger útg.]. Christiania, 1871.
- Halldór Hermannsson (útg.). 1932. Codex Frisianus (Sagas of the Kings of Norway). MS. No. 45 Fol. in the Arnamagnæan Collection in the University Library of Copenhagen. *Corpus codicum Islandicorum medii aevi* IV. Levin & Munksgaard, Copenhagen.
- HkrFJ I: Heimskringla*. Nóregs konunga sögur af Snorri Sturluson. I. Udg. ved Finnur Jónsson. København, 1893–1900.
- Indrebø, Gustav. 1917. *Fagrskinna*. Kristiania.
- ÍF XXIX: Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregs konunga tal. *Íslenzk fornrit* XXIX. Bjarni Einarsson gaf út. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík, 1985.
- Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis*. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Oprindeligt forfattet af Sveinbjörn Egilsson. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København, 1931.
- Louis-Jensen, Jonna. 1977. Kongesagastudier. *Bibliotheca Arnamagnæana* XXXII. København.
- MHN: Monumenta historica Norvegiæ*. Udgivne ved Dr. Gustav Storm. Kristiania, 1880.
- Morgenstern, Gustav. 1890. *Oddr, Fagrskinna und Snorre*. Leipzig.
- Ólafur Halldórsson. 2001. *Text by Snorri Sturluson in Ólafs saga Tryggvasonar en mesta*. Viking Society for Northern Research. University College London.
- ÓlOFJ: *Saga Ólafs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk*. Udgivet af Finnur Jónsson. København, 1932.

- ÓIOGroth: Det Arnamagnæanske Haandskrift 310 quarto.* Saga Olafs konungs Tryggvasonar er ritaði Oddr muncr. Udgivet af P. Groth. Christiania, 1895.
- ÓTEA: Óláfs saga Tryggvasonar en mesta. Editiones Arnamagnæane A 1–3.* København, 1958–2000.
- Sigurður Nordal (útg.). 1952. *Völuspá.* Önnur prentun. Helgafell, Reykjavík.
- Skjd.* A I og B I: *Den norsk-islandske skjaldedigtning.* Udgiven af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved Finnur Jónsson. A. Tekst efter håndskrifterne. I. bind. — B. Rettet tekst. I. bind. København og Kristiania, 1912.
- Whaley, Diana. 1998. *The Poetry of Arnórr jarlaskáld.* An Edition and Study. London.

SUMMARY

Codex Frisianus, AM 45 fol, a vellum manuscript from the beginning of the fourteenth century, is one of the principal manuscripts for the first and third parts of *Heimskringla*; it is of special importance for the additional material it contains, taken from other sources than the main text from which it was copied. In *Óláfs saga Tryggvasonar* in Codex Frisianus, one bit of additional material is a scaldic stanza, obviously taken from a poem about King Óláfur Tryggvason, probably a *drápa*, and attributed to Hallar-Steinn.

Finnur Jónsson printed this stanza at the bottom of the page in his edition of *Heimskringla* (*HkrFJ* I:292) with this note: ‘*Verset er af Hallfrøðr.*’ He printed the stanza later in *Skjd.* A I:156 and B I:148, as the first stanza of what remains of the *Óláfsdrápa* of Hallfreðr vandræðaskáld, noting (in A I) that the first three lines were nearly identical with the last three lines in the first stanza of Arnórr jarlaskáld’s *Magnúsdrápa* and were probably taken from that poem, but that Hallfreðr’s original text had been lost. Diana Whaley is of the same opinion — see pp. 183-84 of her book on Arnórr jarlaskáld.

This article considers whether the stanza was correctly attributed in Codex Frisianus and whether it then might be from *Rekstefja*, Hallar-Steinn’s *drápa* about Óláfur Tryggvason; in this case the stanza would fit in well as the third stanza of the poem. But if Finnur Jónsson’s surmise is correct — that the stanza is by Hallfreðr — it is probable that it came from near the beginning of his *Óláfsdrápa*. Six stanzas from that poem are preserved in their entirety in Fagrskinna and copied from there in the other principal manuscript of *Óláfs saga Tryggvasonar* of Oddr Snorrason, AM 310 4to; five and a half stanzas are in *Heimskringla*, distributed wholly or partially throughout the text at appropriate places in the narrative.

This article compares the subject matter of the stanza with written sources about Óláfur Tryggvason and finds no evidence that the composer of the stanza followed written sources, or that the authors of the written sources made direct use of the stanza. As to whether it is probable that the first three lines of the stanza go back to Arnórr jarlaskáld’s *Magnúsdrápa*, examples are gathered here showing that Arnórr was not shy about borrowing from the poems of others. In this light he is more likely to have been the receiver than the donor. Finally, the article compares the meters employed in the *Rekstefja* of Hallar-Steinn, the stanza in Codex Frisianus and what is preserved of Hallfreðr’s *Óláfsdrápa*.

What follows from these considerations is that the stanza in Codex Frisianus cannot derive from any other preserved poem than the *Ólafsdrápa*, of which six stanzas are to be found in Fagrskinna and in AM 310 4to, and five and a half stanzas scattered here and there in *Heimskringla*, attributed to Hallfreðr vandræðaskáld in all these places. The meter and style of the stanza are akin to these six stanzas, as well as what is preserved of Hallfreðr's memorial *drápa* for Ólafur Tryggvason, whereas *Rekstefja* has quite a different meter. Finnur Jónsson saw this and presumably thought it too obvious to mention. But I am probably not the only one to think that his assertion needed firm backing.

Ólafur Halldórsson
Álfaskeiði 96
220 Hafnarfjörður
olafurha@hi.is